

ДЕМОКРАТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Сучасний політичний розвиток, провідною тенденцією якого є подальше утвердження демократії, неможливо розглядати поза складних та неоднозначних процесів глобалізації. Цей процес, як зазначають дослідники, є частиною зростаючої взаємозалежності світу, де політичні, економічні, соціальні та культурні зв'язки не обмежені територіальними кордонами або державними суб'єктами [1, с. 96].

Глобалізація, таким чином, не може не стимулювати демократичні процеси, поширення демократичних цінностей, підрич авторитарних режимів завдяки зникненню чи значному зменшенню перешкод для розповсюдження інформації. Супутниковий та факсимільний зв'язок, мобільні телефони, особливо, Інтернет зробили світ набагато тіснішим, більш відкритим та прозорим. Це дає змогу різним народам дізнаватися про інші способи життя, порівнювати становище з правами людини у своїх країнах з тим, як ці права реалізуються в інших державах.

Однак, всесвітній процес переходу до демократії відбувається нерівномірно, з припливами і відпливами. Важко не погодитися з концепцією "третьої хвилі" демократизації, запропонованою С. Хантінгтоном. "Хвиля демократизації" визначається ним як "сукупність переходів від недемократичних до демократичних режимів, що відбуваються протягом певного проміжку часу, за умови, що кількість таких переходів значно перевищує кількість здійснених за той же час переходів у протилежному напрямі" [2, с. 13].

Сучасний світ, починаючи із середини 70-х років ХХ ст., переживає третю хвилю демократизації. Серед дослідників існують різні точки зору на кількість країн, що здійснили перехід до демократії, часові рамки такого переходу, його національні особливості. Але всі вони сходяться на тому, що головним у цих хвилях є поява інституційних ознак демократії, таких як парламентаризм, багатопартійність, загальне виборче право, розподіл влади тощо [3].

І все ж не може не хвилювати питання про те, які перспективи очікують демократію, чи варто розраховувати на розширення демократичного процесу у рамках третьої хвилі, чи перетвориться демократія на абсолютно домінуючу форму організації політичного життя? Аналіз процесів, що відбуваються протягом останніх десятиріч, дає підстави сподіватися, що демократія можлива у всепланетарному вимірі. Так, за даними міжнародної правозахисної організації "Freedom House" спостерігається збільшення вільних держав, тобто ліберальних демократій, в яких громадянські права і свободи розглядаються як самоцінність.

Розширенню сфери демократії в останній чверті ХХ ст. особливо сприяло падіння авторитарних та тоталітарних режимів у країнах Латинської Америки, Південної та Центрально-Східної Європи, а також у державах колишнього Радянського Союзу. Проте, враховуючи хвилеподібне наростання демократії, не можна з певністю прогнозувати, якими будуть наслідки демократичної транзиції у кожному окремому суспільстві. Так, одні з найвідоміших дослідників проблем демократії Ф. Фукуяма зовсім не відкидає можливості антидемократичного супротиву, найбільш очікуваного з боку азійського патерналістського авторитаризму, радикального ісламізму, крайнього націоналізму чи фашизму, відродженого необільшовизму тощо. Такий супротив він вважає найбільш ймовірним на рівнях громадянського суспільства й, особливо, культури [4, с. 50–52].

Власне, цю ж ідею проводить і С. Хантінгтон, на думку якого, лише країни із західнохристиянським корінням можуть бути успішними в утвердженні демократії, тоді як перспективи демократичного розвитку у православній зоні є туманними, а у мусульманській – взагалі безрадісними [5, с. 26]. Однак, з такими твердженнями важко погодитись, адже саме в умовах сучасного глобалізованого світу культури все більше взаємопов'язуються та взаємодіють одна з одною, тим самим втягуються в експеримент з навчання демократії, сприймають та запозичують демократичні цінності.

Таким чином, можуть бути створені умови для руйнації т. зв. псевдодемократій, в яких, за наявності формальних атрибутів демократії, відсутні такі показники справжнього демократизму, як високий рівень забезпечення прав і свобод громадян, реальна політична конкуренція, непередбачуваність результатів виборів і можливість на їх основі відсторонити від влади правлячу партію.

Але просування до консолідованої, тобто стійкої демократії, багатьох країн, особливо це стосується посткомуністичних режимів, є досить складним і не виключає навіть зворотного руху. Досить реальним є прогноз З. Бжезінського, який на всі фази посткомуністичної трансформації відводив від 9 до 30 років. Ймовірність успішного її завершення залежить як від особливостей самого посткомуністичного переходу, так і від специфічних умов окремих країн [6, с. 106].

До основних факторів, що ускладнювали демократичний транзит України, слід віднести обраний спосіб політичних трансформацій, що сприяв вимушеній адаптації старих політичних еліт до необхідності здійснення реформ, їх "вростання" у нові відносини та "вживленню" у ці відносини норм і стереотипів поведінки комуністичного минулого, склад, професійні та моральні якості основних суб'єктів політичного процесу.

Окрім цього, додалися також і об'єктивні причини повільного просування реформ в Україні. Вони полягали у необхідності комплексного розв'язання таких завдань, як перетворення економіки та політичної системи, здійснення державного будівництва. До того ж, як зазначає британський політолог Т. Кузьо, Україні як країні постколоніальній (сперечатися можна тільки про характер, тип її колишнього колоніального статусу) необхідно було будувати не тільки державу, а й політичну націю, консолідуючи народ у межах однієї держави, яка у минулому була розділена поміж сусідами [7].

Ці питання є надзвичайно складними самі по собі, але, враховуючи невідповідність та непідготовленість української політичної еліти, якій була властива непублічність, непрозорість, зорієнтованість переважно на особисті інтереси, їх розв'язання виявилось практично неможливим.

Отже, невирішеність великої кількості проблем демократичної трансформації стали основною причиною тих доленосних для українського суспільства подій, які сталися у нашій країні під час виборів Президента України 2004 р. і вже отримали назву "помаранчевої революції".

У ході її більша частина громадян продемонструвала своє бажання мати владу, яка дійсно сповідує демократичні цінності, бо, на жаль, у період після здобуття Україною незалежності демократичні зміни переважно лише декларувалися. Не було зруйновано колишньої адміністративної моделі, мало того, вона

виявилась обтяженою пануванням кланів та високим рівнем корупційності. Не сформувались нові демократичні суспільні відносини, що характеризуються "прозорістю" урядових інститутів, можливістю кожному висловлювати свою позицію, публічно відстоювати свої інтереси, впливати на владу.

Під час "помаранчевої революції" ми стали свідками справді революційних трансформацій у суспільній свідомості. Цінності демократії, свободи, соціальної справедливості, ринку та громадянського суспільства отримали нове, реальне звучання. Ці події також прискорили процеси формування української політичної нації. Люди, незалежно від їх етнічного походження, віросповідання, мови, якою вони розмовляють, відчули себе громадянами України.

Але процеси глобалізації мають не лише позитивні наслідки для подальшого розвитку демократії. Так, громадяни Європейського Союзу глибоко занепокоєні тим, що зараз набуло назву "дефіцит демократії", оскільки вони побачили, що влада над багатьма сферами політичного життя перейшла від їхніх національних урядів до віддалених централізованих інституцій нової Європи. Проведені соціологічні дослідження свідчать, що у багатьох країнах з демократичними режимами громадяни переживають відчуття політичного безвладдя й висловлюють слабку довіру до здатності існуючих політичних інституцій упоратись з проблемами [8, с. 12–13]. Проте вони прагнуть лише поліпшити демократію, а не замінити її. Віддзеркаленням цих настроїв є значне підвищення інтересу громадськості до такої форми прямої демократії, як референдум. І хоча механізм референдумів не має змоги вирішити усіх проблем демократії, все ж таки він може зняти занепокоєння громадян з приводу принаймні частини проблем, що постають у сучасних демократичних суспільствах.

Таким чином, вплив глобалізації на розвиток демократії є досить суперечливим. З одного боку, зростаюча взаємозалежність світового співтовариства сприяє демократичній транзиції країн, що відстали у своєму розвитку. З іншого – підвищується небезпека втрати перспективи національною державою, з якою традиційно пов'язують ліберальну демократію.

Література

1. Маккоркводейл Р., Феарбразер Р. Глобалізація та права людини // Права людини: Концепції, підходи, реалізація. – К.: Вид-во "Ай Бі", 2003.
2. Huntington S. Democracy' Third Wave // Journal of Democracy. – 1991. – Spring.
3. Potter D., Goldblatt D., Kilon M., Lewis P., eds. Democratization. – Cambridge, 1997.
4. Фукуяма Ф. Примат культури // Ї. – 2001. – № 21. – С. 48–57.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2003.
6. Політологія посткомунізму. Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. – К., 1995.
7. Kuzio T. The National Factor in Ukraine's Quadruple Transition // Contemporary Politics. – 2000. – Vol. 6. – No. 2 (June). – P. 141–164.
8. ЛеДюк Лоуренс. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці. – Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2002.